

УДК 371.134:37.03

Галина Коберник

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ АДАПТОВАНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

В статті теоретично обґрунтовано ефективні організаційно-педагогічні умови здійснення індивідуалізації навчання. Зокрема йдеться про створення ситуації успіху учня у процесі навчально-пізнавальної діяльності шляхом адаптування навчального матеріалу до рівнів навчальних компетенцій молодших школярів.

Ключові слова: індивідуалізація, успіх, адаптування завдань, молодші школярі.

В статье теоретически обосновано организационно-педагогические условия осуществления индивидуализации обучения. В частности идет речь о создании ситуации успеха в процессе учебно-познавательной деятельности путем адаптирования учебного материала к уровню учебных компетентностей младших школьников.

Ключевые слова: индивидуализация, успех, адаптирование заданий, младшие школьники.

Effective pedagogical conditions of training individualization realizing have been theoretically proved in the article. In particular it is about organizing a student's situation of success in the process of educational and cognitive activity by the way of learning material adaptation to the levels of learning competences of elementary school children.

Key words: individualization, success, material adaptation, elementary schoolchildren.

Передовий досвід практичної діяльності багатьох навчальних закладів України підтверджує прагнення педагогічних колективів до активного пошуку ефективніших форм, підходів і технологій у роботі з учнями. Перехід на якісно новий етап роботи школи обумовлює необхідність не лише глибокого осмислення традиційно існуючих способів навчання і себе в них, але і бачення перспектив, конкретних шляхів і умов переходу до школи з розвиваючими процедурами навчання.

Адже на початку навчання вчитель зустрічається з тим, що діти, які прийшли в школу, відрізняються одне від одного розвитком, готовністю до засвоєння знань, темпом роботи, швидкістю запам'ятовування, спостережливістю, зосередженістю. І вчитель має це враховувати, він повинен пам'ятати, що кожна дитина неповторна, має свій індивідуальний темп

росту і розвитку, свій індивідуальний спосіб навчання. Тому важливо створити такі умови, які б сприяли ефективному навчанню відповідно до рівня розвитку учнів, забезпечували б у процесі навчання подальший розвиток здібностей та інтересів школяра [3].

Великі потенційні можливості для розв'язування цих проблем має індивідуалізація на всіх етапах навчання.

Проблемі індивідуалізації навчально-виховного процесу відводили значне місце такі видатні педагоги як Я. А. Коменський, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці, А. Дістерверг, К. Д. Ушинський, П. Ф. Каптеров, Б. Д. Грінченко.

Активно досліджуються питання індивідуалізації з середини ХХ століття, що знайшло своє відображення в працях Ш. О. Амонашвілі, Д. М. Богоявленського, Н. А. Менчинської, А. А. Бударного, Ю. З. Гільбуха, С. П. Логачевської, Л. С. Славіної, В. О. Сухомлинського, О. Я. Савченко, І. М. Чередова, І. Унт та ін.

За останні роки з'явилося багато нових технологій навчання. Але завжди в класі є учні з різними рівнями навчальних компетентностей з конкретного предмета, враховуючи які, педагог має спрямовувати свої дії на позитивну динаміку «зони найближчого розвитку» кожного учня класу. Отже, основне призначення вчителя у тому, щоб, знаючи і враховуючи індивідуальні відмінності у навчальних можливостях школярів, забезпечити для кожного з них оптимальний характер пізнавальної діяльності у процесі навчальної роботи.

Проте, недостатнє володіння вчителями теоретичними знаннями та вміннями здійснювати індивідуальний підхід до навчання учнів, стають перешкодою у засвоєнні кожним учнем програмового матеріалу та у подальшому їх розвитку.

Метою статті є теоретичне обґрунтування потенціалу адаптованих до індивідуально-психологічних особливостей учнів завдань для здійснення індивідуалізації навчання молодших школярів.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної педагогічної й методичної літератури показав, що вчені приділяють значну увагу питанню індивідуалізації навчання. Проте недостатньо праць практичного характеру, в яких би передбачалося використання таких засобів навчання, створення такого навчального середовища, які б виключали примус з навчання, сприяли б включенню внутрішніх активізаторів діяльності учнів. «Завдання полягає в необхідності змінити умови навчання так, щоб більшість учнів вчилися на рівні пізнавальних інтересів, які зростають, і лише по відношенню до меншої частини з них, і то як виняток, були б використані засоби спонукання» [2, с. 224].

На психологічному рівні виключення жорстоких зовнішніх вимог досягається шляхом забезпечення свободи у виборі засобів, форм і методів навчання як з боку педагога, так і з боку дітей, а також за допомогою

створення атмосфери довіри, співробітництва, взаємоповаги за рахунок зміни оцінної діяльності вчителів і учнів, що сприяє самоствердженню особистості, формуванню впевненості у своїх можливостях [5, с. 38].

А. В. Петровський виділяє насамперед потребу людини в її самовираженні, самореалізації. Головним мотиватором діяльності людини є її персоналізація, тобто, визнання іншими людьми особистості, значимої для них. Персоналізація людини породжує в індивіда прагнення до досягнення успіху, слави, до першості [5, с. 38].

Педагогу в школі важливо створювати ситуації, які підтримують переконаність вихованця у тому, що він дійсно потрібен іншим, ситуації, де дитина могла б найповніше і природно проявити себе, показати свої дійсні можливості не допускаючи випадків її відчуження від колективу.

Оптимальною роботою з такими учнями вважається та, що передбачає подолання нерішучості, почуття невпевненості, закомплексованості і, перш за все, хибної сором'язливості. Центральну роль у розвитку впевненості вихованця в собі відіграє віра педагога у нього. Педагог має показати школяреві, що його поважають у групі, класі, допомогти учневі відчувати впевненість у тому, що він впорається з тим чи іншим завданням.

Надзвичайно важливо з боку педагога піклуватися про те, щоб створювати дитині ситуацію з гарантованим успіхом, ситуацію, яка допоможе розвитку в школяра почуття адекватності й самооцінності. Він може допомогти школяреві вибрати ті завдання, з якими учень, на думку педагога, спроможний впоратися, а потім дати йому можливість продемонструвати свій успіх класові і батькам. Успіх породжує успіх, підсилює впевненість у своїх силах як у дитини, так і в дорослого, допомагає дитині відчувати свою потрібність.

Щоб учень початкових класів почував себе у школі добре, він повинен бути впевненим у тому, що у провідній своїй діяльності – учінні – він «не гірший за інших». Якщо засвоєння шкільних знань молодшому школяреві не під силу, ніякі «жалувані» оцінки не врятують його від гірких переживань своєї неповноцінності, які тягнуть за собою негативне ставлення до школи, небажання учитися.

А отже, «вихідним для вчителя має бути прагнення добитися, щоб усі учні неодноразово пережили почуття справжнього успіху, стверджує сучасний дидакт початкової школи О. Я. Савченко, наголошуючи, що як сонце потрібне всьому живому, так і розвитку мотивації учіння потрібні стимулююче середовище і цілеспрямований вплив через систему педагогічних прийомів» [6, с. 152].

Важливим прийомом мотивації навчання є створення такої ситуації, при якій, як було сказано вище, учні дістають задоволення від своїх успіхів у навчанні. Цей фактор у першу чергу важливий для тих учнів, які навчаються погано та мають прогалини в знаннях. З часом їм стає все

важче засвоювати знання, вони починають втрачати віру в свої сили, перестають вчитися, виявляють негативне ставлення до навчання. Тому особливо важливо своєчасно створити у таких дітей ситуацію успіху, вчасно підтримати їх, вселити впевненість у своїх силах.

Одним із ефективних шляхів створення ситуації успіху учня у навчанні є адаптування навчальних завдань до індивідуально-психологічних особливостей учнів.

Вимога адаптувати (приспосувати, зробити зручнішим) процес навчання і виховання проголошена ще Я. А. Коменським, як один із основних принципів навчання принцип природовідповідності.

Сучасні російські вчені М. П. Капустин та Г. Ю. Ксензова, розглядаючи пристосування навчального матеріалу до природних задатків і здібностей, говорять про створення адаптивної освітньої системи, яка здатна допомогти кожному учню досягти оптимального рівня інтелектуального розвитку. «Обладая такими свойствами, как гибкость, полиструктурность, открытость, АОС выводит ребенка на более высокий потенциально возможный уровень развития, приспособлявая (адаптируя) его к своим требованиям [1].

В основу адаптування завдань ми покладемо пристосування їх до відповідного рівня готовності учня розв'язувати дане завдання. На нашу думку, повинна існувати єдність між готовністю молодшого школяра сприймати та перетворювати інформацію й формою подачі навчального завдання. Має відбуватися пристосування завдань до особистості, тоді вона буде здатною сприймати відповідні впливи на її інтелект, «переробляти», «зберігати» й «відтворювати» їх у наступних взаємодіях з навколишньою дійсністю [4].

Аналіз педагогічного досвіду освітян свідчить, що при адаптуванні навчальних завдань доцільно відштовхуватися від рівня навчальних компетенцій учнів, який залежить від їх індивідуально-психологічних особливостей. Це забезпечить для кожного з них оптимальний характер пізнавальної діяльності у процесі навчальної роботи.

Адаптування завдань до рівнів навчальних компетенцій учнів запобігає труднощам, що можуть виникнути на уроці, та не допускає відставання дітей з низьким рівнем, з іншого – не стримує темпу зростання учнів з високим їх рівнем. Цим педагог створює умови для активізації «зони найближчого розвитку» всіх дітей класу, тобто кожен учень дістає таке навантаження, яке відповідає його рівню навченості.

Основним принципом адаптування навчальних завдань є «надання допомоги» учням з низьким рівнем навчальних компетенцій без зниження складності його змісту або ускладнення завдання – для учнів з високим рівнем. Дозуючи допомогу, вчитель полегшує процес виконання завдання, не знижуючи програмових вимог, на рівні навчальних компетенцій учня, але не нижче середнього рівня.

На всіх етапах навчання особлива увага звертається на учнів з низьким рівнем навчальних компетенцій.

Загальновідомо, що діти швидко і якісно опановують знання тоді, коли вони ґрунтуються на раніше засвоєних чи власному практичному досвіді. Тому учнів обов'язково треба готувати і до сприймання нового матеріалу. Адже легше не допустити неточності в сприйманні учнями того чи іншого поняття або правила, ніж потім її виправляти. Особливо це важливо в початкових класах, коли школярі ще не звикли до активного пояснення і не володіють багатьма загальнонавчальними вміннями й навичками. Тому педагог має усвідомити, що починати тут слід з матеріалу, який вивчається, а потім на його основі окреслити коло питань, що їх необхідно відновити в пам'яті учнів. Тоді вчитель має розробити систему діагностичних завдань, яка дасть змогу з'ясувати рівень знань, на яких будуть базуватися нові. Вчитель за результатами діагностичної роботи, виділяючи тимчасові навчальні групи, а потім, використовуючи завчасно підібрані і адаптовані до відповідних рівнів навчальних компетенцій учнів завдання, організовує роботу цих груп на ліквідацію прогалин у знаннях, які були виявлені з допомогою діагностичної роботи.

За таких умов створюється ситуація, під час якої кожна дитина готова сприймати матеріал, який вивчатиметься. Вона відчуває себе рівною серед товаришів, бо зможе брати активну участь у виведенні правил, висновків. Дитина відчуває впевненість у собі, до неї, хоча і маленький, приходить успіх, який окрилює кожну дитину і надихає на нові справи.

А у не підготовленої до сприймання матеріалу дитини, уже на першому етапі знайомства з новим навчальним матеріалом, породжуються «білі плями» в її знаннях.

Індивідуалізація навчання шляхом адаптування навчальних завдань до рівня навчальних компетенцій з відповідного предмета забезпечує їх виконання кожним учнем, що дає змогу їм відчувати почуття успіху. А успіх – це бажання вчитися, пізнавати нове, незвідане.

Адаптуючи завдання, вчитель обов'язково зіставляє їх мету і зміст із рівнем знань і розвитку учнів, шукає те спільне в змісті й характері завдань, без чого не можна правильно визначити ступінь їх складності для кожної групи, і на цій основі визначає необхідний і посильний зміст та обсяг роботи. Особливістю такої роботи є різного виду її організація, яка сприяє подоланню труднощів під час засвоєння матеріалу учнями з низькими навчальними можливостями і поглибленого його вивчення з середніми і високими рівнями.

Такий підхід до організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів, дасть змогу створити ситуації для відповідного режиму праці учнів з різними рівнями навчальних компетенцій. А від цього залежить оптимізація навчального процесу, а значить піднесення якості знань.

З метою створення оптимальних умов для індивідуалізації навчання необхідна постійна інформація про рівень засвоєння ними знань, вмінь і навичок. Особливо важливо знати ступінь засвоєння матеріалу на кожному уроці кожним учнем, а це можна досягнути при постійній діагностиці рівня навчальних компетенцій.

Подальшого висвітлення потребує підготовка майбутніх вчителів до індивідуалізації навчання під час організації виконання домашніх завдань у початковій школі. Тому що, як би успішно не проводилися уроки, лише вони не можуть забезпечити формування навичок самостійної роботи. Ці навички формуються і при правильній організації роботи з виконання домашнього завдання, і при досконалому контролі за його виконанням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Капустин Н. П. Педагогические технологии адаптивной школы: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений / Н. П. Капустин – М. : Издательский центр «Академия», 1999. – 216 с.
2. Ксензова Г. Ю. Перспективные школьные технологии: Учебно-методическое пособие / Г. Ю. Ксензова – М. : Педагогическое общество России, 2004. – 224 с.
3. Логачевська С. П. Методика диференційованого навчання. 150 фрагментів уроків мови і математики в 1–4 класах з елементами диференціації / Світлана Панасівна Логачевська – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2005. – 240 с.
4. Милославова И. А. Адаптация как социально-психологическое явление / И. А. Милославова // Социальная психология и философия. – 1999. – № 2. – С. 116–118.
5. Петровский А. В. Быть личностью. / А. В. Петровский – М., 1990.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів / О. Я. Савченко – К. : Абрис, 1997. – 416 с.
7. Ткаченко Л. Впровадження принципу індивідуалізації в навчально-виховний процес початкової школи / Любов Ткаченко // Початкова школа. – № 11. – 2003. – с. 13–15.